

eerste gezantschap naar Istanboel in 1554. Dat dit verhaal een zekere thematische verbrokkeling vertoont, is wel onvermijdelijk door het chronologisch keurslijf waarin het biografisch genre nu eenmaal dwingt.

Bovendien wordt in deel vier, dat Busbecqs wetenschappelijke verdiensten analyseert, zinvol ingegaan op de verschillende zaken waarmee Busbecq zich heeft beziggehouden: het 'Monumentum Ancyranum', de grote rotsinscriptie van de *res gestae* van Augustus, door zijn gezantschap in 1555 ontdekt; de Griekse manuscripten bewaard in Byzantijnse en, vervolgens, Ottomaanse bibliotheken; het Krim-Gotisch; het vooral botanische en biologische onderzoek. Tenslotte ontleedt schrijver Busbecqs geschrift uit 1576 over de noodzaak Europa, i. c. de zuidoostgrens van het Habsburgs imperium tegen de Turken te verdedigen, een geschrift waarin Busbecq een beknopte, lange tijd voor het Turken(vijand)beeld medebepalende analyse van het Ottomaanse rijk gaf.

Een tweetal kanttekeningen zij mij veroorloofd. Ten eerste. Duidelijker dan op de pagina's 373-374 en elders doorschemert, had uit de verf moeten komen dat althans cultuurhistorisch gezien Busbecq niet bijzonder was, maar een van de toch talrijke zestiende-eeuwse *erudits*, representant van die algemeen geldend patroon van culturele bezigheid. Ten tweede. De typografische en betoogtechnische keuze van schrijver om zijn gehele tekst per paragraaf te geleiden in stukjes ruim gedrukte hoofdtekst, doorspekt met veel kleiner gedrukte en langere passages die volgens schrijver 'gedetailleerde bespreking van de onderwerpen' en 'korte inleidingen of uitweidingen bevatten die in een strikt wetenschappelijk boek zouden mogen ontbreken', acht ik bepaald ongelukkig. Het argument dat hiermee het werk voor een ruimere lezerskring toegankelijk zou worden, gaat mijns inziens juist door deze werkwijze niet op. Los nog van de vraag of op deze wijze een valide onderscheid tussen een 'wetenschappelijke' tekst en een publikatie voor een groter publiek zinvol kan worden gerealiseerd — ik meen van niet — heeft deze gedachte geleid tot een betoog dat zeker minder helder en gestructureerd is dan het had kunnen zijn. Lang niet altijd is duidelijk waarom de ene passage 'hoofdtekst' is, en een andere detailuitleg of uitweiding. En dat is jammer, omdat Busbecq een 'populair' boek verdient dat zeker ook wetenschappelijk kan zijn, en omdat schrijver bij uitstek degene lijkt die, gezien zijn gedegen materiaalkennis, zulk een boek zou moeten schrijven.

Om eventuele nieuwsgierigen alvast tevreden te stellen. Schrijver laat zien dat Busbecqs faam als de 'ontdekker' van de tulp ongegrond is, en dat Busbecq zelf zich ook nimmer op een dergelijk wapenfeit beroemd heeft.

P. J. A. N. Rietbergen

P. J. Verkruijsse, ed., *Johan de Brune de oude (1588-1658). Een Zeeuws literator en staatsman uit de zeventiende eeuw* (Werken uitgegeven door het koninklijk Zeeuwsch genootschap der wetenschappen VI, Middelburg: Koninklijk Zeeuwsch genootschap der wetenschappen, 1990, 151 blz., f30,-, ISBN 90 70534 15 0).

Hoewel Johan de Brune de oude in het begin van deze eeuw door Kalff onze beste prozaschrijver der zeventiende eeuw na Hooft is genoemd, heeft hij nooit een ereplaats in het letterkundig pantheon van onze gouden eeuw gekregen. Zijn werk werd gedurende de eerste vijftig jaar na zijn dood een aantal malen herdrukt, maar de publieke waardering bleef beperkt. In Middelburg, waar De Brune als advocaat, magistraat en hoge ambtenaar een leven lang woonde en werkte, is nooit een straat naar hem genoemd. Voor W. A. Hendriks, docent taalkunde en taalbeheersing aan de hogeschool Holland te Diemen, was dit gebrek aan waardering aanleiding ter gelegenheid

van de vierhonderdste geboortedag van De Brune een studiedag aan de miskende Zeeuw en zijn werk te wijden. Het boek *Johan de Brune de oude (1588-1658)* bevat de teksten van de voordrachten die tijdens dit symposium op 26 november 1988 in het Centraal Museum te Utrecht werden gehouden.

Na een inleiding van Hendriks, waarin deze zich verbaast over de geringe belangstelling voor het werk van De Brune en opmerkt dat in het bijzonder diens *Banket-werk* nader onderzoek verdient, geeft P. J. Verkruijsse een overzicht van de drukgeschiedenis van De Brunen oeuvre. Er blijken aanmerkelijk meer drukken en uitgaven te bestaan dan de 26 die Von Winning in zijn monografie *Johan de Brune de oude. Een Zeeuwsche christen-moralist en humanist uit de zeventiende eeuw* (Groningen, 1921) vermeldde. Het aantal is nu al 62 en het lijkt waarschijnlijk dat dit nog groter wordt. J. H. Kluiver laat vervolgens in een heldere, op archiefonderzoek berustende bijdrage zien hoe de patriciërszoon De Brune zich tot een bekwaam en bedachtzaam bestuurder ontwikkelde, wiens brieven zich onderscheidden door een 'kruidige en afwisselende taal'. Een orangist, maar geen scherpslijper. Toen de politieke constellatie dat in 1651 vereiste, wist De Brune als raadpensionaris van Zeeland ook met de meer staatsgezinde factie goed samen te werken. Kluiver noemt het politiek georiënteerd, maar niet gebonden: een ambtenaar-pensionaris.

W. J. op 't Hof onderzoekt de godsdienstige ligging van De Brune. Hij citeert daartoe uitvoerig uit diens werk, meer dan de helft van het artikel bestaat uit aanhalingen, maar voegt aan de bestaande beeldvorming op dit punt niet veel toe. Von Winning omschreef De Brune als 'een contra-remonstrants calvinist met onmiskenbare uitingen van een piëtistische geest'. Op 't Hof richt zijn aandacht in het bijzonder op De Brunen relatie tot de nadere reformatie. Zijn conclusie luidt dat De Brune deze geestesstroming met sympathie, maar op afstand volgde. Hij typeert hem als een piëtist, maar geen man van de nadere reformatie. J. van der Wal, J. Jansen, P. Koning en K. Porteman bespreken enige taal- en letterkundige aspecten van het werk van De Brune. Van der Wal keek naar het verschijnsel van de tweeledige negatie en naar het voorkomen van het reflexief 'zich' in plaats van 'hem en haer'. Dit waren in De Brunen tijd taainormen in beweging. De dubbele ontkenning was aan het verdwijnen, het reflexief 'zich' kwam op. De Brune stelde zich behoudend op tegenover deze veranderingen. Zijn taalgebruik was in dit opzicht conservatief. Vermoedelijk speelde zijn Zeeuwse omgeving daarbij een rol.

Jansen maakt duidelijk dat de klassieke oudheid het werk van De Brune sterk heeft beïnvloed. Koning stelt vast dat spreekwoorden een rode draad in zijn oeuvre vormen, maar dat De Brune er geen absolute waarden aan toekende. Niet zelden laat hij zien dat men met hetzelfde spreekwoord twee kanten op kan. Portemans aandacht gaat uit naar De Brunen emblemata. De Zeeuwse notabele zocht zijn stof vooral in de levenswijze van de jonge welgestelde burgerij. Anders dan Winning en Meertens meent Porteman dat De Brunen 'wt-legghingen' wezenlijk met de platen zijn verbonden, maar op een andere manier dan men tot dan toe gewend was. Het boek wordt besloten met een supplement op de descriptieve auteursbibliografie van Johan de Brune door Hendriks en Verkruijsse. *Johan de Brune de oude (1588-1658)* is een alleszins lezenswaardige bundel, die onze kennis van de Zeeuwse schrijver en dichter vergroot. Niettemin trof het mij, dat de studie van Von Winning na zeventig jaar nog recht overeind staat. Het door hem getekende beeld van De Brune wordt door de contribuanten aan de hier besproken bundel vrijwel geheel bevestigd. Maar het lijkt typerend voor de nog steeds geringe belangstelling voor Johan de Brune, dat de herdruk van dit boek, die in 1979 bij Bouma's boekhuis in Groningen verscheen, al weer geruime tijd bij De Slegte in de ramsj ligt.

G. Groenhuis

E. Put, *De cleyne scholen. Het volksonderwijs in het hertogdom Brabant tussen katholieke reformatie en Verlichting (eind 16de eeuw-1795)* (Symbolae Facultatis litterarum et philosophiae Iovaniensis, Series B VII; Leuven: Universitaire pers Leuven, 1990, 341 blz., Bf950,-, ISBN 90 6186 351 1).

Met dit boek geeft Put een bewerking van zijn doctoraalproefschrift, waaraan hij vier jaar ongestoord heeft kunnen werken. Hij heeft die tijd goed gebruikt. Met een vaste greep op de stof schetst hij een beeld van de 'kleine scholen' in het hertogdom Brabant, een gebied met zo'n 370 plattelandsparochies, benevens vier middelgrote en vier grote steden, onder welke Antwerpen en Brussel. Daar de periode die hij behandelt ongeveer gelijk is aan die van mijn eigen, ca. vijftien jaar geleden gereed gekomen proefschrift over de dorpsscholen in de provincie Utrecht, las ik deze studie met extra belangstelling.

Onder kleine scholen verstond men scholen die behalve godsdienst ook elementaire vaardigheden zoals lezen en schrijven onderwezen, maar daar bleef het meestal bij. De parochiescholen behoorden daartoe, maar in de steden waren ook veel particuliere scholen die aan deze omschrijving beantwoordden. Ook de armenscholen en de zondagsscholen (deze laatste bedoeld voor de werkende jeugd) kenden dit nogal beperkte leerprogramma. In Utrecht kwam ik de term 'kleine scholen' niet meer tegen, maar wel bestond daar hetzelfde patroon: het onderwijs op de dorpsscholen en andere hierboven genoemde scholen beperkte zich eveneens doorgaans tot lezen, schrijven en godsdienst, zeker in de zeventiende eeuw. Wel was in Utrecht natuurlijk de inhoud van het daar gegeven godsdienstonderwijs verschillend van die in het katholieke zuiden. De bevindingen over de twee gebieden lenen zich dus goed voor een onderlinge vergelijking, al gold voor Utrecht het probleem dat de samenstelling van de bevolking wat betreft de godsdienst allerminst homogeen was, wat allerlei gevolgen had voor het onderwijs aldaar. Bovendien was de provincie Utrecht heel wat kleiner dan Brabant. De gegevens over zo'n vijftig dorpsscholen, in een latere studie aangevuld met die over drie zeer kleine, een middelgrote en een grote stad, leenden zich daarom minder voor de samenvattingen en grafieken die Puts onderzoek zo waardevol maken. Dank zij het vele onderzoek dat er in de afgelopen vijftien jaar is verricht heeft hij zijn studie in een breed perspectief kunnen presenteren, al moest hij wellicht afzien van sommige illustrerende details.

Het boek is overzichtelijk van structuur en gaat van top naar basis. Eerst komen de wetten, reglementen en contracten aan de orde, met alles wat daartoe behoort, zoals benoemingsbevoegdheid, toelatingsvoorwaarden en toezicht. In het tweede hoofdstuk geeft Put een beeld van de spreiding van de scholen op het platteland en in de steden. Hij verwijst daarvoor naar een uitgebreide bijlage in zijn proefschrift, waarin hij per parochie het onderwijsaanbod vermeldt. In deze uitgave komt die bijlage niet voor, maar als compensatie is een aantal kaarten opgenomen, waarin telkens per halve eeuw het schoolaanbod is ingetekend. In dit hoofdstuk geeft hij bovendien een duidelijk beeld van de groei van het aantal scholen en de factoren die daarop van invloed zijn geweest. Van Antwerpen is een detailopname, waarin het onderwijs in een zekere onderlinge samenhang beschreven is en ook enige aandacht gegeven kon worden aan de 'sluypscholen', van mensen die zonder vergunning onderwijs gaven. Ik vind het even spijtig als Put dat het niet mogelijk is de omvang van zo'n illegaal verschijnsel te bepalen, maar wie in zijn eigen tijd zijn activiteiten geheim hield, laat zeker geen sporen na voor het nageslacht.

Het derde hoofdstuk behandelt de mensen die het onderwijs gaven, hun sociale, financiële en juridische positie, en de eisen die aan hen gesteld werden. Ik vond hierin niets over ondermeesters, die in Utrecht toch een vrij belangrijke functie hadden. Misschien ligt dat aan de geraadpleegde bronnen, want die ondermeesters worden naar verhouding vrij zelden genoemd,